

El poblament rural de Manacor des de la conquesta romana a la islamització

Josep Merino Santisteban i Francisca Torres Orell

La romanització de Mallorca és probablement una de les més desconegudes del conjunt d'Hispania¹ i encara més l'evolució dels segles situats entre la desfeta de l'Imperi i la conquesta islàmica, en què la manca de dades és aclaparadora. Per sort, l'arqueologia va il·lustrant a poc a poc el món de les ciutats i especialment Pol·lèntia; alguns descobriments recents sobre aquesta ciutat han aportat noves perspectives que caldrà aplicar al conjunt de l'illa².

El present treball vol contribuir a millorar el coneixement d'aquests períodes mitjançant l'estudi del poblament del terme municipal de Manacor. Creim que es tracta d'una mostra representativa ja que aquest és el segon municipi de major extensió de Mallorca, tot i assumint les limitacions i desequilibris que pot produir l'estudi d'un territori emmarcat dins límits administratius de traçat recent³. S'ha elaborat a partir de dades obtingudes durant la confecció de l'Inventari de Jaciments Arqueològics de Manacor⁴, que comportà també la recollida de materials arqueològics en superfície i altres informacions d'interès científic que són les que utilitzam en aquest treball. L'estudi de la ceràmica, per exemple, ens ha aportat cronologies d'ocupació dels jaciments i, a causa del seu interès (com a material complementari), hem afegit un apèndix dels assentaments ocupats en època romana amb la relació dels materials que poden servir per a la datació de cada un dels assentaments.

El resultat final de l'Inventari fou la localització de 223 jaciments de tipologia variable, amb una cronologia que abasta des de l'anomenada cultura pretalaiòtica fins a l'alta edat mitjana. En aquest estudi, com deim, ens centrarem únicament en els sorgits després de la conquesta romana i els corresponents a la cultura talaiòtica, no tant per l'interès en la seva realitat preromana, sinó per analitzar l'evolució soferta a partir de la incorporació a Roma. En conjunt, una mostra de 59 nuclis amb la característica comuna de tractar-se de llocs d'habitatge.

1. AADD, 1983; ARRIBAS, 1983; GUERRERO, 1987; TARRADELL, 1983; VENY, 1978.

2. Sobre aquestes novetats vegeu les aportacions de RIERA *et alii*, 1999; a més ARRIBAS, TARRADELL, WOODS, 1973; ARRIBAS ED. 1983; ETLINGER, 1983; TARRADELL, ARRIBAS, ROSSELLÓ, 1978.

3. Hem de recordar, en aquest sentit, que fins el 1892 l'actual terme de Sant Llorenç des Cardassar formava part del de Manacor.

4. Des de 1988 la Conselleria de Cultura, Educació i Esports de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears dugué a terme un programa de preservació dels jaciments arqueològics. La primera fase consistia en l'elaboració d'un nou inventari, ja que el publicat anteriorment (MASCARÓ, 1967) necessitava una revisió i ampliació (PONS, RIERA, TORRES, 1990; PONS, 1994).

Nuclis talaiòtics

En els darrers anys, certs treballs⁵ han demostrat la perduració dels nuclis talaiòtics després de la conquesta del cònsul Metel. Aquesta constatació constitueix un avenç històric considerable encara que, de moment, permet poques apreciacions de qualitat ja que es basa en evidències obtingudes en prospecció i no en dades provinents d'excavació. Dins un estudi com aquest, on la informació que tractam resulta de l'anàlisi del territori i la distribució dels nuclis poblats, seria eficaç comptar amb un treball previ sobre l'organització territorial talaiòtica per valorar de forma adequada els possibles canvis soferts dins aquesta després de la conquesta romana. No entra dins els límits del treball ni els nostres objectius una anàlisi d'aquestes característiques, que mereixeria, si més no, un tractament més exhaustiu i acurat. Tanmateix, voldríem assenyalar alguns trets que es deriven de la simple observació dels nuclis preromans sobre el territori en qüestió i que ens serviria per, d'alguna manera, caracteritzar i definir aquesta ocupació abans de l'arribada dels romans.

En primer lloc, cal dir que el poblament, tot i ser bastant homogeni i donar-se pràcticament en tots els àmbits geogràfics, té la major densitat a la zona del Pla de Manacor, que es caracteritza per la fertilitat de les terres. D'altra banda, la disposició i localització dels diferents assentaments sembla articular-se entorn a zones geogràfiques ben definides i delimitades (una vall, un gran camp...). Aquesta agrupació territorial dels nuclis talaiòtics, sempre que la majoria fossin coetanis i el seu desenvolupament respongués a una estratègia comuna, podria induir a parlar de l'existència d'unitats majors o tribals, diferenciades i amb una organització social més complexa on no hi mancava tampoc una jerarquització dels assentaments.

Un altre aspecte que mereix destacar-se afecta la ubicació dels grans poblats. Majoritàriament es localitzen a la zona de la Marina (Hospitalet Vell -un dels de major extensió de Mallorca-, Vista Alegre Vell i Son Josep de Baix), mancats, en general, de petits nuclis a les proximitats i immersos en un territori tradicionalment poc apte per al conreu, amb terrenys d'escassa potència on predominen les zones ocupades pel bosc i la garriga. Tot i que l'estat actual dels coneixements sobre la cultura talaiòtica sigui escàs, es fa difícil no acceptar la possibilitat d'una diferenciació econòmica de les comunitats en funció del medi en què es desenvolupen. Així, dins el marc territorial que tractam, és ben clara la variació entre el model de poblament que es pot donar als marges del torrent de Na Borges, amb una profusió de jaciments concentrats en un medi caracteritzat per l'abundància de l'aigua, la fertilitat de les terres i la possibilitat de desenvolupar una agricultura irrigada, d'alts rendiments; i, per altra banda, el model d'ocupació de la Marina amb grans poblats aïllats, sobre unes terres deficitàries, tradicionalment dedicades a l'exploració ramadera. Encara no s'ha fet cap tipus de debat teòric per explicar la mida i la densitat dels assentaments prehistòrics dins un territori sempre limitat com és el d'una illa. L'adaptació al medi i l'especialització podrien ser dos dels factors que,

entre d'altres, podrien conduir a una explicació satisfactòria de l'evolució d'aquestes societats illenques; això es deriva d'aquestes simples observacions topogràfiques.

Pel que fa a la perduració, cal dir que, dels 47 assentaments indígenes comptats, 30 oferiren evidències de continuïtat, la qual cosa suposa un 63,83% del total.

A grans trets podem dir que els jaciments talaiòtics que no perduren en època romana són, en una part, els nuclis menors, els situats -dins els àmbits territorials a què ens referíem anteriorment- a zones marginals o als límits, i també els ubicats sobre la línia de la costa. Certament, s'han constatat clares mostres de freqüentació als grans poblats. Tot plegat ens aporta una visió més activa de l'element talaiòtic en la romanització del món rural.

Nuclis romans

No lluny de les construccions talaiòtiques s'aixecaren dins el territori nous establiments de factura romana, l'existència dels quals fins fa uns anys encara es posava en dubte⁶. Si reparam la seva situació, en descobrim ràpidament la singularitat: ubicats a les zones de major fertilitat, a les grans planes amb terrenys de gran potència en què la proximitat a les surgències naturals d'aigua no és determinant. No s'edifiquen a zones de difícil accés i fàcil defensa sinó que es confonen dins els camps dels voltants, situats a llocs d'escassa pendent. Possiblement es tracti de villae rústiques o de nuclis rurals de mida menor si hem de prendre com a referència l'extensió dels materials arqueològics en superfície. A continuació comentarem breument els més destacats.

Son Peretó

És tal vegada un dels jaciments més coneguts de l'arqueologia mallorquina i ha estat objecte de nombrosos estudis, tant de l'estructura de la basílica com dels mosaics que hi aparegueren⁷. No obstant això, i deixant a part les característiques formals, des de sempre ha sorprès el seu caràcter aïllat al camp, que en principi s'apartava de les afinitats ciutadanes i costaneres del cristianisme incipient. D'altra banda, la ubicació d'una altra basílica, la de Son Fiol a Santa Maria del Camí, dissortadament perduda, també en un àmbit rural i sense una població associada, decantaven el pes de les troballes cristianes a la ruralia en contraposició a les ciutats⁸. Després de la prospecció, hem pogut comprovar que l'àrea d'extensió de les

6. Fins el 1977 encara no es tenien evidències segures de la seva existència (TARRADELL, 1983). Actualment, la seva presència al camp està comprovada gràcies a l'excavació de dos centres. El més conegut, sa Mesquita, es troba a Santa Ponça, al terme municipal de Calvià (ORFILA et al. 1988a; 1989; ORFILA, CAU, 1994; ORFILA, ROCA, 1987; ROCA, ORFILA, 1987; VALLESPÍR et al., 1987); l'altre, Can Maiol de Felanitx (ORFILA, 1993; ORFILA et alii, 1996).

7. Per a més informació sobre els mosaics, vegeu: PALOL, 1967; PALOL et al., 1967; PUIG I CADAFALCH, 1915-20; ROMAN, RIERA, 1993.

8. Fins ara, dins els àmbits ciutadans no s'ha descobert cap edifici basilical. D'altra banda, les prospeccions realitzades al municipi de Santa Maria del Camí han mostrat també que al lloc on s'ubicà la basílica de Son Fiol s'estén una ampla zona on les troballes de material romà són freqüents.

5. La problemàtica de la perduració d'assentaments talaiòtics a l'època romana és tractat en els següents estudis: COLL, MAZAIRA, RIUTORT, 1984; GUERRERO, 1982; NICOLÁS, 1983; ORFILA, 1988; ORFILA, SINTES, 1980/84; VALLESPÍR et al., 1987.

ceràmiques en superfície ultrapassa el perímetre de la basílica i s'estén pels camps pròxims fins a convertir-se en un espai considerable. També vora les cases de la possessió es localitzaren restes de paviments romans. Així mateix, si reparam la cronologia obtinguda a través de l'estudi de les ceràmiques trobades a la prospecció i d'altres fragments existents en el fons del Museu de Manacor, veim que daten d'uns quants segles abans de la construcció del complex basilical. D'altra banda, Mn. Joan Aguiló, descobridor de la basílica, esmenta també l'existència a la zona de restes de navetes i talaiots, junt amb paviments i parets, que foren enderrocats en el moment en què es produí l'establiment de la possessió i es parcel·là la zona. Tots aquests elements poden modificar la caracterització d'aquest lloc com un nucli de poblament antic que en època romana assolí un major protagonisme fins al punt de tenir la suficient entitat com per allotjar, al baix Imperi, un edifici cultural ben guarnit de mosaics. Finalment, les mostres de ceràmica islàmica evidencien, si no l'ús continuat del lloc, sí la seva freqüentació en època medieval.

Conies

Es troba al nord del nucli urbà de Manacor i des d'antic existeixen referències de troballes numismàtiques i d'altres materials romans en aquest lloc⁹. Per això no ha faltat algun estudiós que l'identificàs amb Guium (ciutat esmentada per Plini però no localitzada mai¹⁰), tot i forçant l'evolució del topònim. Nosaltres creim que ens trobam davant un assentament rural romà de nova fundació, a jutjar per les dimensions de l'àrea on apareixen materials arqueològics en superfície.

Son Joan Jaume (es turó des Pou)

Jaciment poc conegut¹¹, però que sobresurt per l'abundància de material romà en superfície, i també per restes d'estructures d'habitació encara conservades. Possiblement es tracta d'una vila o, fins i tot, d'un nucli de població menor.

Son Mas Vell

No és segur que fos fundat en època romana, puix podria tractar-se d'un poblat talaiòtic ben romanitzat i avui desaparegut. No obstant això, sembla que l'ocupació en el moment que tractam fou intensa, i així ho testifica la troballa d'un petit bust de marbre que representa un Hermes bàquic, i que es troba al Museu de Manacor¹². Aquest tipus de representacions són freqüents al món rural romà pertot arreu¹³, i en cas de tractar-se d'un assentament indígena es reforçarà la idea del paper actiu del món talaiòtic. També cal anotar la possibilitat que hi hagués un sector amb edificacions típicament romanes, si tenim en compte les restes arqueològiques aparegudes.

Port de Manacor

Un dels llocs clau per entendre la romanització de la comarca de Manacor és, sens dubte, el Port, vertader lloc d'arribada i distribució dels productes que trobam als jaciments de terra endins. Prova de la seva freqüentació són les nombroses referències i estudis de materials romans trobats en les seves aigües (conseqüència de naufragis i derelictes)¹⁴. Dins aquest context, no estranya la presència d'una basílica paleocristiana, la de sa Carrotja¹⁵, que podria induir a pensar en l'existència d'una comunitat de població estable¹⁶.

A més d'aquests nuclis, hem documentat també altres centres de difícil caracterització que podrien ser assentaments rurals menors o, fins i tot, necròpolis que complementarien el poblament romà del territori.

Conclusions

Mitjançant un conjunt de dades obtingudes en la prospecció arqueològica hem intentat aproximar-nos al poblament de Manacor a l'època romana. Dos tipus de realitats es relacionen en aquesta ocupació: per un costat, l'element indígena, que, com hem pogut comprovar, conserva bona part dels seus assentaments; i, per l'altre, nous pobladors que desenvolupen formes de vida típicament romanes. Després de l'anàlisi dels nuclis talaiòtics hem pogut contemplar la seva desigual distribució en consonància amb un territori no homogeni i possiblement en funció de l'obtenció d'una major explotació dels recursos. També hem cregut veure relacions d'afinitat i d'interessos comuns entre els assentaments talaiòtics que ocupen un espai proper, la qual cosa permetria parlar de grups tribals diferenciats. Dins aquest context indígena, i en un territori ben compartimentat i explotat, la irrupció d'assentaments de nova factura degué produir desequilibris i friccions que encara no podem calibrar, però que segurament s'articularen en la dinàmica que imposen les relacions colonitzador-colonitzat. És curiós veure com aquests nous pobladors apliquen un nou model d'ocupació en funció del conreu d'aquelles terres més planes i fèrtils, segurament per desenvolupar un tipus d'explotació preconcebut, planificat i uniformitzat a altres llocs de l'Imperi i que respon a una concepció social ben definida.

Malgrat tot, a aquesta visió estàtica cal aplicar-hi la dimensió temporal que condueix a l'existència de canvis i mutacions, ara per ara poc perceptibles però que sens dubte hi foren si tenim en compte l'ample interval cronològic que tractam. El que volem remarcar, també, és el fort pes d'aquest substrat indígena dins el poblament de la zona fins i tot en períodes ben avançats del baix Imperi que, d'altra banda, indica també un poblament tardoromà important. En aquest sentit, cal dir

9. FUSTER, 1966.

10. BLANES *et alii*, 1990.

11. Esmentat a l'inventari de MASCARÓ (1967) dins l'apartat de "Necròpolis prehistòriques, protohistòriques y romanes", sense més definició (ORFILA *et al.*, 1996).

12. VENY, 1961.

13. KOPPEL, 1995.

14. Sobre alguns dels materials trobats al Port de Manacor, vegeu: DOMERGUE, 1966; FREY, 1970; MANERA, 1983.

15. RUBIÓ, 1911; PALOL, 1967; PALOL *et al.*, 1967.

16. Rubió (1911) esmenta l'existència de més restes properes a la basílica i exhumades pel propietari dels terrenys, Joan Amer.

que són nombrosos els llocs que compten amb evidències d'ocupació a fases tardanes¹⁷, documentades bàsicament a través de les sigillates africanes de producció D. Això contribuiria a explicar l'existència de les dues basíliques paleocristianes a la zona i ajudaria a documentar aquests segles que separen la caiguda de l'Imperi romà de l'ocupació islàmica¹⁸, ara per ara tan poc coneguts.

Jaciments amb material romà de Manacor

A continuació afegim la relació de jaciments ocupats a l'època romana dins el terme de Manacor¹⁹.

2,3,4. Son Peretó (NF)

Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. amorfs d'àmfora grecoitàlica
Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
Frag. de TSG, forma Drag. 29²⁰
Frag. amorfs de TSH
Frag. de TSAA, forma Lamb. 2A
Frag. de TSAA, forma Lamb. 3b
Frag. de TSAA, forma Lamb. 4/36 A
Frag. de TSAA, forma Lamb. 23
Frag. de TSAD, forma Lamb. 1
Frag. de TSAD, forma Hayes 93A
Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267
Frag. de ceràmica islàmica

14. Es Tancat de sa Pleta de Son Ribot (AI)

Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. amorfs de ceràmica de parets fines
Frag. de ceràmica islàmica

15. Sense topònim conegut (NF)

Frag. amorf de TSI
Frag. amorfs de TSG
Frag. de TSAA, forma Lamb. 1B
Frag. de TSAA, forma Lamb. 2A
Frag. de TSAA, forma Lamb. 8
Frag. de TSAD, forma Lamb. 42

Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267
Frag. de ceràmica comuna ebusitana
Frag. de ceràmica islàmica

16. Es Bosquets de Bellver Ric (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 1C
Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
Frag. amorfs de TSAD

18. S'Espital Nou (indeterminat)

Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. amorfs de TSG
Frag. de TSAD, forma Hayes 104 A

22. Sos Promets Vell (AI)

Frag. amorfs d'àmfores romanes
Frag. de copa de TSI, forma Haltern 14
Frag. de TSG, forma Ritt. 8
Frag. de TSAD, forma Lamb. 1
Frag. de ceràmica islàmica

34. Son Mesquida Vell (NF)

Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
Frag. amorfs de TSH
Frag. amorfs de TSAA
Frag. amorfs de TSAD
Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frag. de ceràmica islàmica

37. Sa Clova des Castell de sa Sínia Nova (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
Frag. amorfs d'àmfora romana

40. S'Hort de Conies (indeterminat)

Frag. de ceràmica talaiòtica
Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
Frag. de ceràmica islàmica

43. Can Perdut de Son Rector Vell (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. amorfs d'àmfora romana
Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frag. de ceràmica islàmica

17. GUMÀ, RIERA, TORRES, 1997.

18. AMENGUAL, 1992.

19. El topònim va precedit d'una xifra que correspon a la numeració que li fou donada en el moment de realitzar l'inventari general. A continuació indicam també si es tracta d'un assentament indígena (AI) o si, al contrari, el consideram de nova fundació (NF). Sigles utilitzades: TSI = Terra Sigillata Itàlica; TSG = Terra Sigillata Sudgàl.lica; TSH = Terra Sigillata Hispànica; TSAA = Terra Sigillata Africana, producció A; TSAD = Terra Sigillata Africana, producció D.

20. Volem agrair l'ajuda de la Dra. Mercedes Roca Roumens a l'hora de classificar les sigillates clàssiques.

46. Conies Gran (NF)

Frag. de TSG, forma Drag. 29 B
 Frag. de TSH, forma Drag. 27
 Frag. de TSAA, forma Lamb. 4/36A
 Frag. de TSAA, forma Lamb. 8
 Frag. de TSAA, forma Lamb. 9a
 Frag. de TSAD, forma Lamb. 1
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267

48. Son Banyà Vell (NF)

Frag. de ceràmica comuna romana tardana

50. Ca na Bou de Bendrís (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. de ceràmica àtica de vernís negre
 Frags. de ceràmica islàmica

58. Rafalet Drac (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. amorf de ceràmica campaniana b-oide
 Frag. de ceràmica grisa
 Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 2
 Frags. amorfs de TSI
 Frag. de base de TSG, amb marca OFCA
 Frags. amorfs de TSG
 Frag. de TSAA, forma Lamb. 9A
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
 Frags. de ceràmica islàmica

67. Es Clapers de Rotana (AI)

Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana
 Frags. de ceràmica islàmica

71. Sa Cova Vella (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
 Frags. amorfs de TSH
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261

74. Sense topònim conegut (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. de TSAD, forma Hayes 99
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261

75. Claper des Gegant de Son Sureda Ric (AI)

Frag. amorfs de TSG
 Frags. amorfs de TSAA
 Frag. de TSAD, forma Hayes 87 A

81. Es Pou Nou (AI)

Frag. de TSAA, forma Lamb 1A
 Frags. de ceràmica islàmica

83. Sense topònim conegut (NF)

Frag. de TSAD, forma Hayes 104 A
 Frags. de ceràmica islàmica

85. Can Pont de Son Negre = Rafal Cagolles (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. de TSAD, forma Lamb. 1
 Frag. de TSAD, forma Lamb. 38

90. Son Mas Vell (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frags. amorfs d'àmfora punicoebusitana
 Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 20
 Frags. amorfs de TSG
 Frags. amorfs de TSH
 Frag. de TSAA, forma Lamb 9a2
 Frags. amorfs de TSAD
 Frag. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267
 Frags. de ceràmica islàmica

92. Son Grimalt (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frags. amorfs d'àmfora punicoebusitana
 Frag. de TSAD, forma Hayes 103 A
 Frags. de ceràmica islàmica

95. Sant Cirga (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE 16
 Frags. amorfs d'àmfora romana
 Frags. de ceràmica islàmica

98. Sense topònim conegut (AI)

Frag. de ceràmica talaiòtica
 Frag. de TSAD, forma Hayes 105
 Frag. amorf de TSAD, amb decoració de creu dins cor
 Frags. de dolia
 Frags. de ceràmica islàmica

102. Son Crespi Vell (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. de TSAD, forma Lamb. 1
109. Sa Marineta (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frgs. d'àmfora grecoitàlica
Frag. de TSAA, forma Lamb. 3b
Frag. de TSAD, forma Lamb. 51A
Frag. de TSAD, forma Lamb. 60 bis
Frag. de TSAD, forma Hayes 103
Frag. de cuina romanoebusitana, forma Vegas 11
Frgs. de ceràmica comuna romana
110. Es Coll Vell (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-18
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 1C
Frag. d'àmfora romana, tipus Lamb. 2
Frag. amorf de Campaniana A
Frgs. amorfs de ceràmica africana de cuina
126. Ca l'amo en Martí de sa Gruta (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. d'àmfora punicoebusitana
Frgs. amorfs de TSI
Frgs. amorfs de TSG
135. Es Bosquets de Son Josep Nou (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus Mañá C
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-24
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 7/8
Frag. amorf de ceràmica Campaniana B-oide
Frag. de pàtera de TSI
Frag. de base d'un vas de TSI
Frgs. amorfs de TSG
Frag. de TSH, forma Drag. 15/17
Frag. de TSAA, forma Lamb. 23
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267

140. Hospitalet Vell (AI)
Frag. amorf de TSI
Frag. amorf de TSG.
Frgs. amorfs de TSAA
Frag. de carena d'una olla de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A

141. Sa Casa Nova de s'Espinegar (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-24
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 1A

145. Can Negre del Rafal de Son Macià (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs de ceràmica comuna romana
Frgs. de ceràmica islàmica

150. Es Castellot des Cabassos de Son Ganxo (AI)
Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. de TSAD, forma Lamb. 1

152. Es Castellot de Vista Alegre Vell (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-14
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-41
Frgs. amorfs d'àmfora grecoitàlica
Frag. d'àmfora, tipus Dressel 1 C
Frag. amorf de ceràmica Campaniana B-oide
Frag. amorf de ceràmica de parets fines
Frag. de TSI, forma Goud. 41
Frag. de TSG, forma Drag. 37
Frgs. amorfs de TSH
Frag. de TSAA, forma Lamb. 9a2
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267

163. Son Suau Vell (AI)
Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frgs. amorfs d'àmfora romana
Frag. de TSG, forma Drag. 24/25
Frgs. amorfs de TSH
Frag. de TSAA, forma Lamb. 4/36A
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267
Frgs. de ceràmica islàmica

164. Mèndia Vell (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs de ceràmica comuna romana
Frgs. de ceràmica islàmica

168. Taiet (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs d'àmfores romanes tardanes
Frgs. amorfs de TSG
Frag. de TSAA, forma Lamb. 2a
Frag. de TSAA, forma Lamb. 3a
Frag. de TSAA, forma Lamb. 4/36A
Frag. de TSAA, forma Lamb. 9a
Frag. de TSAD, forma Lamb. 38
Frag. de TSAD, forma Lamb. 42
Frag. de TSAD, forma Hayes 104 A
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A
Frgs. de ceràmica islàmica

169. Can Palouet Vell (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-25
Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
Frag. amorf de ceràmica campaniana
Frag. amorf de ceràmica de parets fines
Frag. de TSG, forma Drag. 17A
Frag. de TSG, forma Drag. 36
Frag. de marca de TSG: PATR...
Frgs. amorfs de TSAA
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia III, fig. 267
Frag. de ceràmica islàmica

174. Sense topònim conegut (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs de ceràmica comuna romana
Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frgs. amorfs d'àmfora
Frag. de TSAA, forma Lamb 2b
Frag. de TSAD, forma Hayes 93

175. Clova de Llodrà (AI)

Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frgs. de ceràmica islàmica

180. Sa Vall de Son Macià (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frag. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-25

181. Es Boc Vell (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frag. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-17
Frgs. amorfs d'àmfora grecoitàlica
Frag. de TSI, forma Goud. 23
Frag. de TSG, forma Drag. 16
Frag. de TSAA, forma Lamb. 3a
Frgs. amorfs de TSAD
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261

183. Puig de sa Figuera de Son Banus Nou (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frag. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-14
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 1C
Frag. d'àmfora tarraconense, tipus Dressel 2/4
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Hayes 109

185. Son Amer (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frag. d'àmfora punicoebusitana, tipus PE-24
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 7/8
Frgs. amorfs de TSI
Frgs. amorfs de TSG
Frag. de TSAA, forma Lamb. 1a
Frag. de TSAA, forma Lamb. 2a
Frag. de TSAA, forma Lamb. 7a
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Lamb. 10A
Frgs. de ceràmica africana de cuina, forma Ostia I, fig. 261
Frgs. de ceràmica islàmica

186. Turó de Pou de Son Joan Jaume (NF)

Frag. de TSI, forma Ritt. 8 (núm. 863)²¹
Frag. de TSI, marca PCORE (núm. 867)
Frag. de TSI decorada (núm. 870)
Frag. de TSG, forma Drag. 29 (núm. 862)
Frag. de TSG, forma Drag. 17 B (núm. 864)
Frag. de TSG, forma Ritt. 5 (núm. 865)
Frag. de TSH, forma Drag. 37 A (núm. 866)
Frag. de TSH, forma Drag. 18 (núm. 868)
14 Frgs. de TSH, decorades (núm. 871- 885)

188. Can Roca de Son Artigues (AI)

Frgs. de ceràmica talaiòtica
Frgs. amorfs d'àmfora punicoebusitana
Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 1C

21. La numeració de les peces és la que correspon al número de l'Inventari del Museu de Manacor.

Frag. d'àmfora romana, tipus Dressel 2/4
Frag. amorfs d'àmfora grecoitàlica
Frag. de TSAD, forma Lamb. 24

190. Son Amengual (NF)
Frag. de TSAD, forma Hayes 104 C
Frag. de ceràmica islàmica

192. Justaní (AI)
Frag. de ceràmica pretalaiòtica
Frag. de ceràmica talaiòtica
Frag. amorfs d'àmfora punicoebusitana

195. Son Fangos (indeterminat)
Frag. de TSAD, forma Hayes 91
Frag. de TSAD, forma Hayes 108
Frag. de ceràmica islàmica
Frag. de ceràmica medieval cristiana

Bibliografia

- AADD, *Symposium de arqueologia. Pollentia y la romanización de las Baleares*. Alcúdia 1977. (1983).
- AMENGUAL, J., *Orígens del cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*. (1992).
- ARRIBAS, A., *La romanització de les Illes Balears*. Lliçó inaugural del curs 1983-84. Universitat de Palma de Mallorca. (1983).
- ARRIBAS, A.; TARRADELL, M., WOODS, D., *Pollentia I. Excavaciones en sa Portella. Alcúdia (Mallorca)*. (1973).
- ARRIBAS Ed., *Pollentia. Estudio de los materiales I*. Sa Portella, excavaciones. (1983).
- BLANES, C.; BONET, J.; FONT, A.; ROSSELLÓ, A.M., *Les Illes a les fonts clàssiques*. (1990).
- COLL, J.; MAZAIRA, L.; RIUTORT, S., 1984: "Evolución del hábitat durante la prehistoria y la antigüedad en el término municipal de Alcúdia", dins *Arqueología espacial*, 2: 111- 129. (1984).
- DOMERGUE, C., "Un envoi de lampes du potier Cains Clodins", dins *Melanges de la Casa de Velázquez*, II: 5-40. (1966).
- ETTLINGER, E., "The Terra Sigillata of the excavation at sa Portella, Alcúdia, Mallorca", dins *Pollentia. Estudio de los materiales*, I. Sa Portella. Excavaciones 1957-1963. p. 49-166. (1983).
- FREY, O.-H., "Zur archäologischen Unterwasserforschung an den Küsten Mallorcas. Untersuchungen im Hafen von Porto Cristo", dins *Madriider Mitteilungen*, 11: 122-128. (1970).
- FUSTER, G., *Historia de Manacor*. (1966).
- GUERRERO, V., *Los núcleos arqueológicos de Calvià*. (1982).
- GUERRERO, V., "Problemas en torno al inicio de la romanización en Mallorca", dins *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*, p. 30-38. (1987).
- GUMÀ, M. M.; RIERA, M. M.; TORRES, F., "Contextos ceràmics dels segles IV- X a l'illa de Mallorca" a *Arqueomediterrània*, 2: Taula Rodona, Contextos ceràmics de l'època romana tardana i de l'alta edat mitjana, segles IX-X: 249-268. (1997).
- KOPPEL, E. M., 1995: "La decoración escultórica de las villae romanas en Hispania" en *Poblamiento rural romano en el sureste de Hispania. Actas de las Jornadas celebradas en Jumilla del 8 al 11 de noviembre de 1993*, p. 27-48. Murcia (1995).
- MANERA, M. E., "Lucernas romanas procedentes de Porto Cristo (Manacor, Mallorca)", dins *Pollentia. Estudio de los materiales I. Sa Portella. Excavaciones 1957-1963*. p.367-400. (1983).
- MASCARÓ, J., *Monumentos prehistóricos y protohistóricos de la isla de Mallorca*. (1967).

- NICOLAS, J. de, "Romanización de Menorca", dins *Geografía e Historia de Menorca*. IV. (1983).
- ORFILA, M., *La necrópolis de sa Carrotja y la romanización del Sur de la isla de Mallorca*. (1988).
- ORFILA, M., "Cerámicas lucentes y derivadas de las sigillatas paleocristianas procedentes de sa Mesquida, Santa Ponça, Mallorca", dins *Actes du Congrès d'Orange* de la Société Française d'Etude de la Cèramique Antique en Gaule, p. 243-249. (1988a).
- ORFILA, M., "Cerámicas de la primera mitad del siglo V dC procedentes de la cisterna de sa Mesquida (Santa Ponça, Mallorca)", dins *L'Africa romana. Atti del VI convegno di studio*, p. 513-534. (1989).
- ORFILA, M., "Construcciones rurales romanas en Mallorca", dins *Homenatge a M. Tarradell*, p. 793-806. (1993).
- ORFILA, M.; CAU, M. A., "Las cerámicas finas procedentes de la cisterna de sa Mesquida, Mallorca", dins *III Reunión d'Arqueologia Cristiana i Hispánica*. (1994).
- ORFILA, M.; SINTES, G., "Estudio preliminar sobre la perduración del hábitat en los conjuntos talayóticos menorquines", dins *Mayurqa*, 20, p. 19-46. (1980/84).
- ORFILA, M.; ROCA, M., "Sigillées importées (sud-gauloise et italique) aux Balears: problèmes de commercialisation et de diffusion", dins *Actes du Congrès de Caen 1987* de la Société Française d'Etude de la Cèramique Antique en Gaule, p. 127-129. (1987).
- ORFILA *et alii*, "Nuevas perspectivas en torno a la romanización de la isla de Mallorca: el mundo rural" dins *Mayurqa*, 23, p. 9-30. (1996).
- PALOL, P. de, *Arqueologia cristiana de la España romana, siglos IV-VI*. (1967).
- PALOL, P. de, *et alii, Notas sobre las basílicas de Manacor en Mallorca*. (1967).
- PONS HOMAR, G., "El patrimoni arqueològic immoble: una gestió per encetar" a *El nostre patrimoni cultural "3er Congrés"*, p. 51-56. (1994).
- PONS, G.; RIERA, M. M.; TORRES, F., "Inventari arqueològic de Mallorca: els monuments a l'àmbit rural", dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 46, p. 275-278. (1990).
- PUIG I CADAFALCH, J., "Basílica cristiana primitiva en el paratge de Son Peretó a Manacor", dins *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 6. (1915).
- RIERA, M.; ORFILA, M. CAU, M. A., "Els últims segles de Pollentia". *BSAL*, 55, p. 335-346. (1999).
- ROMAN, R. J.; RIERA, I, *Els mosaics de Son Peretó*. Papers de sa Torre, 36. (1993).
- ROCA, M; ORFILA, M., 1987: "Algunas reflexiones en torno a la difusión y comercialización de las sigillatas itálicas, sudgálicas e hispánicas en Mallorca", dins *Estudis Baleàrics*, 27, p. 55-62. (1987).
- RUBIO, J., "Trobada d'una basílica cristiana primitiva a les immediacions del Port de Manacor", dins *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, p. 361-377. (1911).
- TARRADELL, M., "La romanització de Mallorca: alguns aspectes i un problema", dins *Symposium de arqueologia. Pollentia y la romanización de las Baleares*, p. 123-128. (1983).
- TARRADELL, M.; ARIBAS, A.; ROSSELLÓ, G., *Historia de Alcudia, I*. (1978).
- VALLESPIR, A. *et alii*, "Yacimientos arqueológicos de Santa Ponça (Calvià)", dins *Mayurqa*, 21, p. 1-30. (1987).
- VENY, C., "Un Hermes Baquico en Manacor (Mallorca)" en *Archivo Español de Arqueología*, XXXIV, 103-104: 200-202. (1961).